

Winter, Barbara

"Budownictwo romańskie w Polsce. Katalog zabytków", Zygmunt Świechowski, Wrocław [etc.] 1963 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 10/1-2, 140-141

1965

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Zygmunt Swiechowski, *Budownictwo romańskie w Polsce. Katalog zabytków*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich — Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk. Wrocław—Warszawa—Kraków 1963, ss. 431, ilustr. 919, mapa pod opaską.

Budownictwo romańskie w Polsce, związane z najstarszym okresem dziejów państwa (do połowy XIII w.), jest przedmiotem specjalnego zainteresowania zarówno polskich architektów i miłośników zabytków — tropiących w kraju pozostałości tego pięknego stylu, których proces odkrywania i inwentaryzowania nie został jeszcze całkowicie zakończony, jak i historyków — dla których zabytki romańskie mają nieocenioną wartość jako źródła historyczne, przerastające znaczeniem niewielką liczbę zachowanych ówczesnych źródeł pisanych.

Badania nad polską architekturą romańską wykazują coraz wyraźniej, że liczba istniejących zabytków nie jest bynajmniej mała, ich pojedyncze egzemplarze są bogato rozsiiane w różnych okolicach kraju. Toteż odczuwało się specjalnie silnie brak publikacji, która by zawierała pełny wykaz rozpoznanych dotychczas polskich zabytków romańskich; katalog Zygmunta Świechowskiego należy więc uznać za pozycję bardzo potrzebną i wyjątkowo cenną — bo wypełniającą ową lukę w sposób znakomity.

Obszerna i zawierająca wiele informacji praca Świechowskiego odznacza się dokładnością i systematycznością. Prezentuje zabytki według alfabetycznego układu miejscowości, w których się one znajdują, i składa się z dwóch zasadniczych części: opisowej i ilustracyjnej. W części pierwszej opis każdego obiektu obejmuje kolejne rozdziały: *Ważniejsze daty*, *Charakterystyka ogólna*, *Opis na tle historii budowlanej*, *Materiał i faktura*, *Wykaz literatury*. Część druga zawiera dokumentację fotograficzną zabytków i ich fragmentów, plany, niekiedy przekroje i zachowane dawne rysunki. Na końcu dołączona jest mapa Polski, ukazująca rozmieszczenie omówionych budowli na obszarze kraju.

Założenie i charakter katalogu wyjaśnia autor we wstępie. Książka opiera się o wyniki i stan badań do 1963 r., a więc, rzecz jasna, nie może być uważana za pracę zakończoną, jako że wolno spodziewać się wielu jeszcze dalszych odkryć, obrazujących właściwą rangę i zasięg polskiego budownictwa romańskiego, którego nigdy przedtem nie badano tak intensywnie, jak obecnie; nawet ów niedługi okres od chwili ukazania się książki potwierdził optymistyczne, a słuszne, przewidywania autora.

Katalog uwzględnia obiekty zachowane w całości lub częściowo, a także elementy użyte wtórnie oraz luźne fragmenty z lapidariów. Omówione zostały niekiedy zabytki nie istniejące, o których jednak przechowały się dane pomiarowe lub ikonograficzne. Katalog pomyślany jest jako „wydawnictwo zawierające podstawowe informacje o poszczególnych budowlach wczesnośredniowiecznych”.

W rozdziałach *Ważniejsze daty* autor podaje w punktach historię budowli, związane z budowlą wydarzenia oraz źródła archiwalne, lecz nie przytacza samych tekstów źródłowych. Zważywszy charakter publikacji, jest to słuszne ograniczenie, zachowana została bowiem zwiezłość tekstu, a równocześnie każdy, kto chciałby zgłębiać zagadnienie, od razu jest powiadomiony, gdzie materiałów szukać.

Charakterystyka ogólna, zgodnie z tytułem, ogranicza się do określenia najważniejszych cech budowli — typu, kształtu i wymiarów — a także czasu jej powstania. *Opis na tle historii budowlanej* zaznajamia czytelnika z wszelkimi zmianami, jakim ulegał zabytek w ciągu wieków, wskazując dokładnie miejsca i stan zachowanych reliktów romańskich.

Wreszcie *Materiał i faktura* zawiera cenne materiały inwentaryzacyjne, mogące służyć do uogólnień i wniosków natury historycznej w odniesieniu do dziejów budownictwa romańskiego w Polsce. Sam autor wniosków tych nie wyciąga, nie

jest to założeniem pracy; nietrudno jednak dokonać zestawienia podanych przez niego informacji. Dotyczą one około 130 zinventaryzowanych dotychczas zabytków, z których ok. 40 przypada na Małopolskę, 40 — na Śląsk, 30 — Wielkopolskę, 8 — Pomorze Zachodnie, 7 — Mazowsze, 1 — Pomorze Wschodnie. Jeżeli chodzi o czas powstania budowli, to w katalogu wymienione są: z drugiej połowy X w. 4 obiekty, z XI w. — ok. 17, z XII w. — ok. 26, z XIII w. — ok. 80 oraz 1 obiekt z pierwszej połowy XIV w.

Materiałem stosowanym był: piaskowiec, wapień, granit, cegła; wybór materiału — poza cegłą — zależał od znajdujących się w pobliżu zamierzonej budowy kamieniołomów lub złóż kamieni (połodowcowych). A zatem w województwach: kieleckim, krakowskim, łódzkim i sporadycznie poznańskim budowle wznoszono z piaskowca, w krakowskim ponadto z wapienia. W województwach: szczecińskim, poznańskim i wrocławskim budowle są przeważnie z ciosów granitowych. Cegła występuje wszędzie, ale częściej spotykana jest dopiero od połowy XIII w.

Zasada konstrukcji muru — *opus emplectum* — była stosowana ogólnie. Stairannie opracowane ciosy, o powierzchni lica kwadratowej lub prostokątnej, ułożone są w regularne warstwy na zaprawie wapiennej, rzadziej gipsowej. Zaprawy wapienne, szczególnie we wcześniejszych budowlach, bywają łączone z piaskiem lub sierścią bydłą, mają niekiedy różowe zabarwienie. Ciosy stanowią okładzinę murów, wewnątrz wypełnionych kamieniem łamanym łączonym zaprawą. Powierzchnia ciosów często opracowana została długimi, równoległymi, ukośnymi lub tworzącymi „jodełkę” uderzeniami dłuta czy siekiery kamieniarskiej, z krawędzią opracowaną krótkimi, gęstymi cięciami, tworzącymi pasy szerokości od 2 do 5 cm. W nielicznych wypadkach powierzchnia ciosów bywa groszkowana.

Wymiary ciosów wahają się w granicach: piaskowiec — wysokość od 7 do 50 cm, długość od 11 do 80 cm, a nawet w XIII w. do 100 cm; wapień — wys. od 7 do 50 cm, dł. od 18 do 80 cm; granit — wys. od 10 do 55 cm, dł. od 18 do 65 cm. Spójny, na ogół dość wąski — ciosy bowiem ściśle do siebie przylegają — bywają podkreślone dekoracyjnym rowkiem, rytym ostrym narzędziem.

Mury ceglane, budowane w wątku wendyjskim, mają niekiedy spoiny przyglądane ukośnie, dwustronnie, co daje trójkątny przekrój ich wystających części. W niektórych budowlach cegły opracowane są ukośnymi, równoległymi cięciami, wykonanymi przed wypaleniem. Wielkość cegieł w poszczególnych obiektach waha się w granicach: 25 — 30 × 11 — 15 × 7 — 10 cm.

Na osobną uwagę zasługuje druga część katalogu, zawierająca aż 919 ilustracji. Tak obfitej ekspozycji zabytków polskiej architektury romańskiej nie posiada dotychczas żadna publikacja. Liczne fotografie każdej budowli przedstawiają, poza ogólnym jej widokiem, rozmaite detale, głowice kolumn, portale, tympanony, rzeźby, ornamenty itp. Zarówno objętość tej części, jak i atrakcyjność fotografowanych obiektów, nadaje wydawnictwu dodatkową wartość i charakter albumowy, mimo że poziom techniczny reprodukcji ustępuje, niestety, znacznie specjalnym publikacjom albumowym, takim jak np. *Architektura polska* J. Zachwatowicza.

Katalog zabytków budownictwa romańskiego w Polsce jest niezmiernie interesujący dla wszystkich, którzy się tą problematyką zajmują zawodowo; ale także — właśnie ze względu na dużą liczbę ilustracji oraz na zwięzłe i ciekawe omówienie obiektów — dla wszystkich w ogóle miłośników architektury.